

•
ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LXXI
2025

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Nelu Zugravu (Iași), Neculai Bolohan (Iași), Alexandru-Florin Platon (Iași), Petronel Zahariuc (Iași), Ștefan S. Gorovei (Iași), Maria Magdalena Székely (Iași), Cristian Ploscaru (Iași), Claudiu Topor (Iași), Gabriel Leanca (Iași), Gheorghe Iacob (Iași), Ovidiu Buruiană (Iași), Victor Spinei, membru al Academiei Române (Iași), Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române (Cluj-Napoca), Ovidiu Cristea (București), Rudolf Dinu (București), Antal Lukács (București), Ion Eremia (Chișinău), Ion Varta (Chișinău), Dennis Deletant (Londra), Carol Iancu (Montpellier), Hans-Christian Maner (Mainz).

COMITETUL DE REDACȚIE:

Laurențiu Rădvan (redactor șef),
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, Ionuț Nistor, Adrian-Bogdan Ceobanu,
Adrian Vițalariu (secretar de redacție),
Mihai-Bogdan Atanasiu (secretar de redacție).

Responsabilitatea pentru opiniile exprimate în textele publicate revine în exclusivitate autorilor.

Manuscrisele, cărțile și revistele propuse pentru schimb,
ca și orice corespondență se vor trimite redacției:

Laurențiu Rădvan

Facultatea de Istorie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
B-dul Carol I 11,
700506, Iași, România
Tel.: 40-(0)232-20.12.74
e-mail: radvan@uaic.ro

ISSN 1221-843X
eISSN 2821-4617
Printed in Romania

CUPRINS

Andi Mihalache, <i>Seninul întortocheat al cerului: cromatică, istorie și cultură (I)</i>	7
Daniel Mirea, <i>Datarea a patru documente din timpul lui Sigismund de Luxemburg și al lui Vlad Dracul</i>	47
Alexandru Simon, <i>Petru Aron, Iancu de Hunedoara și Mehmed al II-lea în ajunul bătăliei de la Belgrad: informații dintr-un „raport venețian de sinteză” de la sfârșitul lunii aprilie 1456</i>	73
Livia-Ioana Potop, <i>Instrumente notariale din Transilvania medievală: considerații privind păstrarea și transmiterea unor surse arhivistice mai puțin obișnuite</i>	91
Mihai Covaliu, <i>Între diplomație și primejdie. O misiune moldovenească la Veneția (1505-1506)</i>	101
Andrei Constantin Sălvăștru, <i>Rebels for the faith: The Sorbonne’s seditious propaganda during the French Wars of Religion</i>	113
Gheorghe Lazăr, <i>Despre logofeții de taină ai Cancelariei Țării Românești. Studiu de caz: Iane Dâmboviceanu</i>	129
Elena Bedreag, <i>Înrudiri, cheltuieli și alte „mărunțușuri” în câteva documente patrimoniale din veacul al XVIII-lea</i>	157
Iulian Moga, <i>Saint Xenia’s Feigned Foolishness</i>	179
Alexandru Gorea, <i>Focul din 1784 și reconfigurarea centrului puterii domnești la Iași</i>	191

Laurențiu Rădvan, <i>Considerații cu privire la un plan rusesc al Focșanilor (1828)</i>	211
Simion-Alexandru Gavriș, <i>Centralism și autonomie locală în legislația administrativă a guvernării Lascăr Catargiu (1871-1876)</i>	225
Simion Câlția, <i>Reglementarea prețului pâinii în București (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)</i>	237
Tamara Botez, <i>„Monarhia de rol” și portul popular ca formă de legitimare în România (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX)</i>	259
Ciprian-Lucrețius Suci, Florin Marinescu, <i>Duhovnici români la Sfântul Munte Athos: superiorul Antipa Dinescu</i>	275
Claudiu-Lucian Topor, <i>România în vecinătatea războiului: chestiunea înarmărilor între 1914 și 1916</i>	287
Ana-Maria-Ioana Lupășteanu, <i>Război și propagandă în Bucovina austriacă. Misiunea lui Nathan Eidinger la București (1915)</i>	309

Cuprins

Bianca Șendrea, <i>Structura mării proprietăți și agricultura din Transilvania după reforma agrară din 1921</i>	319
Ionel Doctoru, <i>Sediul Legației române de la Paris (1922-1930). Între aspirații și realitate</i>	333
Bogdan-Alexandru Schipor, <i>Dragoș Cotlarciuc, an (almost) unknown expert on Baltic Region at the Romanian Ministry of Foreign Affairs, 1938-1939</i>	343
Árpád Hornyák, <i>Depiction of Hungarians in 20th century Serbian history textbooks</i>	353
Geanina-Ancuța Costăș, <i>Relații culturale româno-britanice: o analiză a programului de schimburi culturale (1963-1965)</i>	369
Iana Balan, <i>Imperative politice, schimburi culturale și strategii universitare. Lectori ieșeni de limba română la Universitățile din Polonia în anii 1967-1989</i>	381
Lucica Iorga, Lucian Leuștean, <i>Tribulații în cadrul lagărului socialist: întâlnirea de la Ialta (2 august 1971), cu România personaj principal în absența (un document și câteva considerații)</i>	409
Victor Rizescu, <i>Marxism și naționalism, continuitate și ruptură. Două teme de sociologie istorică în patru etape ale istoriei românești</i>	437

<i>Recenzii și note bibliografice</i>	449
Duane W. Roller, <i>Imperiul Mării Negre. Gloria și decăderea lumii lui Mitridate cel Mare</i> , trad. Sergiu-Adrian Adam, București, Editura Humanitas, 2025, 372 p. (Alex-Marian Cornea); Martyn Rady, <i>Habsburgii. Ambiția de a stăpâni lumea</i> , traducere din limba engleză de Lia Decei, prefață de Matei Cazacu, București, Editura Corint, 2023, 585 p. (Ana-Maria-Ioana Lupășteanu); Avram Iancu – <i>un om între oameni. Lucrările Conferinței Internaționale: Avram Iancu – 200 de ani de la naștere: omul, contemporanii, epoca</i> , Deva, 9-10 mai 2024, coord. Ioan Bolovan, Ioan Sebastian Bara, Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, Centrul de Studii Transilvane, 2024, 713 p. (Constantin Ciobanu); Pierre-Antoine Dessaux: <i>Vermicelles et coquillettes. Histoire d'une industrie alimentaire française</i> , Tours, Presses Universitaires François-Rabelais, 2023, 308 p. (Simion Câlția); Carmen-Sorina Rîjnoveanu (coord.), <i>The wars of independence, diplomacy and society. New perspectives and approaches on the Great Eastern Crisis 1875-1878. Războaiele de independență, diplomație și societate. Noi perspective și abordări privind Marea Criză Orientală 1875-1878</i> , București, Editura Militară, 2023, 284 p. (Maria Cerniș); <i>Relații politice și militare româno-otomane-turce 1878-1989: documente</i> , volumul I, 1878-1938 = <i>Romanian-Ottoman-Turkish Political and Military Relations 1878-1989: documents</i> , volume I, 1878-1938, coord. Carmen-Sorina Rîjnoveanu, responsabil de vol. Manuel Stănescu, București, Editura Militară, 2023, 559 p. (Andrei Grigoraș); Eduard Andrei, Laurențiu Vlad, <i>Două istorii ale participării României la Expoziția Universală de la New York (1939-1940)</i> , Târgoviște, Cetatea de scaun, 2024, 281 p. (Mădălin Anghel); Constantin Hlihor, <i>Cu mâinile altora: România și războaiele prin intermediari în Africa (1970-1985)</i> , București, Corint, 2025, 364 p. (Teodor-Petru Bărgăoanu).	

<i>Abrevieri</i>	473
------------------------	-----

România în vecinătatea războiului: chestiunea înarmărilor între 1914 și 1916

Abstract: Although it had ended up on the winning side at the end of the Great War, Romania had to find answers to a host of difficult questions. Probably the most pressing of these was the issue of armaments. Thrown by nationalist politicians into the midst of an industrial war, Romania, a medium-sized agricultural country, found few resources to adequately equip its army in wartime. Detached from its German alliances and anchored in a neutrality that actually meant military expectant, Romania could no longer procure supplies from its usual (traditional) suppliers in Germany and Austria-Hungary. Old orders were blocked and no longer sent to Bucharest. The Entente forces remained the only option for supplying weapons, but the needs of France and Russia were so great that it was difficult to help Romania on time. Transport difficulties after the collapse of Serbia added to the problem, so that much of Romania's ammunition remained in storage or arrived with long delays after transiting Russian ports on the North Sea. The issue of armaments and its political responsibilities is the subject of this research. It also brings back into focus the debate on the responsibility of the Romanians for the war, which has remained open since the interwar years. While government statistics sought (and partially succeeded) to justify the government's armament policy with all its shortcomings, the testimonies of combatants brought to light dramatic sequences from the sad epic of this war. Two distinct models of discourse emerged, coexisting under a hidden tension in the postwar period: the institutional narrative and the private narrative of the war. By examining the two versions, this study differentiates between two antagonistic dimensions of the narrative of armament, revealing a dichotomy that dismantles the myth of the unity of meaning in perceptions during the war years.

Keywords: World War I; Romania; ammunition; army; defeat; responsibility.

Anii dinaintea Marelui Război dezvăluie schimbări esențiale sub aspectul înzestrării armatelor europene. Invențiile și îmbunătățirile tehnologice au schimbat configurația tactică a războaielor moderne. Chiar din epoca ce a urmat războaielor napoleoniene au crescut atât raza de acțiune, cât și capacitatea de a ucide a armelor de foc. Soldații dispuși în formațiuni compacte au devenit ținte sigure de la distanțe din ce în ce mai mari. Stau mărturie pierderile suferite de austrieci la Königgrätz în

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România; claudiulucian@yahoo.com.

1866, în fața infanteriștilor prusaci, înzestrați cu arme cu percutor. Utilizarea baionetei a regresat o vreme în armatele occidentale. În războiul de secesiune american, 90% dintre răniți erau victime ale armelor de foc și doar 10% victime ale baionetelor. Armamentul modern le-a oferit europenilor un avantaj hotărâtor în luptele purtate cu băștinașii din colonii. Căile ferate și extinderea rețelelor de comunicații (telegraful) au schimbat viziunile tradiționale asupra războiului. Mobilizarea trupelor s-a făcut rapid. S-au îmbunătățit condițiile de aprovizionare și de asistență medicală. Armatele de masă, cu noile lor capacități defensive, susținute de importante rezerve de oameni și tehnică modernă, au subminat constant perspectivele unor asalturi strălucitoare. În timpul Războiului Civil American își făcuseră apariția primele versiuni ale mitralierei. Ucigătoarea mitralieră Maxim a fost utilizată însă prima dată de forțele britanice în Rhodesia, în 1893-1894. Efectul fusese devastator, dar, cu toate acestea, înainte de 1914 s-au cumpărat surprinzător de puține arme de acest tip. Când valoarea lor defensivă a devenit recunoscută unanim, în primele luni ale Marelui Război, comenzile au explodat¹. Firește, a crescut semnificativ raza de acțiune, eficiența manevrării puștilor de către infanteriști în combinație cu focul artileriei. Aceste elemente au mărit distanța pe care trebuia să o parcurgă forța atacatoare și pericolele care o pândeau la confruntarea efectivă cu inamicul. Temuta zonă a morții (aria de foc concentrat din fața pozițiilor apărătorului) fusese stabilită în jurul distanței de 150 de metri în epoca napoleoniană. La momentul Războiului Franco-Prusac (1871) ea se situa deja la aproximativ 400 de metri, iar la jumătatea anilor 1890 ajunsese la 1500 de metri. Ofensivele mai aveau încă șanse teoretice de reușită, dar generalii de Stat Major trebuiau să se aștepte la pierderi consistente în rândurile unor armate mai mari².

Progresul tehnologic s-a reflectat și în registrul financiar. Alocările bugetare pentru politici de apărare au crescut semnificativ în Europa. Efortul de război al națiunilor și pregătirile lor militare reflectă dimensiuni gigantice. Majoritatea legilor militare votate în parlamentele europene (Austro-Ungaria, Germania, Belgia, etc.) aveau ca obiectiv fie să consolideze forțele militare deja existente, fie să crească numărul de oameni chemați sub drapel, uneori chiar cu prețul unei dezorganizări a sistemului militar (așa cum fusese de exemplu cazul Franței). În vara anului 1914, ambele coaliții beligerante au mobilizat peste douăzeci și unu de milioane de oameni. Până la sfârșitul războiului, totalul combinat al forțelor combatante se apropia însă de șaptezeci de milioane. Pe baza cifrelor furnizate mai târziu de generalul francez Gambiez³, Antanta a mobilizat la

¹ Este de observat și faptul că nu a fost mereu în interesul general al firmelor de armament să stimuleze războiul. Guvernele stabile pe timp de pace oferă infinit mai multe oportunități pentru afaceri și comenzi decât guvernele nevoite să facă față războiului.

² Lawrence Freedman, *Viitorul războiului. O istorie (A Future of the War. A History)*, traducător Corina Hădăreanu, București, Editura Litera, 2019, p. 41-42.

³ Fernand Gambiez, general francez și istoric militar. A luptat în Al Doilea Război Mondial și în Indochina.

începutul războiului 12 522 000 de oameni, iar Imperiile Centrale 5 830 000 de oameni, pentru un total de 543 de divizii. Resursele materiale alocate de guverne nu puteau decât cu greu să țină pasul cu resursele umane aflate în permanentă creștere și angajate în diverse teatre de război (numărul efectiv de bărbați mobilizați). Astfel, în timp ce numărul total de piese de artilerie produse în 1914 de beligeranții europeni atingea cifra de 22 440 unități mobile (excludem aici artileria din cetățile fortificate), din care puțin peste 10 000 reveneau statelor Antantei și puțin peste 12 000 Imperiilor Centrale, această cifră, excluzând distrugerile, va fi în medie multiplicată de trei ori în 1918⁴.

Într-un tablou general al „păcii armate” în care diplomația europenilor se manifestă inefficient, flancată amenințator de forța militară, confruntată cu ipoteza războiului generalizat, România se găsea în 1914 într-o situație specială. Doi ani mai târziu (1916), nevoită să intre alături de Antantă într-un război al națiunilor industrializate, România își proiecta de fapt conștient propria campanie militară într-o conjunctură internațională incertă, în care redutabila armată germană apărea încă greu de învins. Potrivit situației statistice din 1914, Germania atinsese un nivel de dezvoltare calitativ și cantitativ, situat în variate domenii pe primul loc în Europa, aceasta însemnând de fapt chiar pe primul loc la nivel mondial. Franța, marea ei rivală, nu putea concura la producția de material militar decât în privința artileriei de câmp, unde dispunea de tunul de 75 de mm, și întrucâtva în domeniul aviației militare. În rândul armatelor europene, infanteristul german dobândise o reputație excelentă. Arma principală din dotarea unui regiment german de infanterie era pușca cu repetiție (carabina) Mauser model 1898 de 7 mm, dotată cu un încărcător cu 5 cartușe. Armamentul colectiv se limita la 2 mitraliere pentru fiecare batalion de infanterie (sau 6 mitraliere regrupate într-o companie regimentară) cifre considerate în toate armatele europene ca un progres vizibil și suficient pentru metodele de luptă prestabilite. Artileria germană dispunea începând din 1914 de 7700 piese de artilerie de câmp, din care 4300 tunuri de calibrul 77 mm, 1400 piese de 105 mm și 2000 de piese de artilerie grea conținând 400 de obuziere de 50 mm aflate toate în dotarea corpurilor de armată. Celula de bază a artileriei de câmp germane o formau 6 piese Krupp de 77 mm, model 1896, aparent tehnic inferioare modelului francez de 75 de mm. Germanii posedau însă artilerie grea și de asediu suficient de răspândită în 18 batalioane a câte 4 mortiere de 210 mm, în alte 12 batalioane de asediu dotate cu obuze de 150 mm, mortiere de 210 mm și de 305 mm (12 exemplare) sau de 420 mm (5 exemplare fabricate după criza de la Agadir)⁵. Firește nu sugerăm aici că întreaga armată germană s-ar fi mobilizat în 1914 împotriva României în caz de amenințare cu război, dar ar fi eronat să ignorăm puterea ei combativă. Imperiul Otoman și Bulgaria au părăsit

⁴ *Encyclopédie de la Grande Guerre*, tome I, sous la direction de Stéphane Audoin-Rouzeau, Jean-Jaques Becker, et le comité directeur du Centre international de recherche de l'Historial de la Grande Guerre (Péronne), Perrin, 2012. Deuxième partie: Combattre. Vezi Colonel Frédéric Guelton, *Les armées*, p. 284.

⁵ *Ibidem*, p. 288-289.

timpuriu neutralitatea și s-au alăturat în război Puterilor Centrale, beneficiind de armament competitiv produs în fabricile germane, într-o perioadă când viitorii aliați ai României din Antantă reușeau cu greu să-și satisfacă nevoile proprii. Schimbând dinamica alianțelor ei externe și planurile de război dinainte de 1914, România s-a confruntat cu imposibilități logistice și dificultăți majore în procurarea echipamentelor, a muniției și în revigorarea industriei de armament. Acesta era un risc major pe care guvernul liberal trebuia să și-l asume.

Ultimul război la care participase armata română fusese neconcludent sub lupa unei mari încheștări de forțe militare. Al doilea război balcanic încheiat cu pacea de la București (1913) aducea însă în atenția societății românești aceeași întrebare grea, care survola Bucureștiul și în vara lui 1916. Să fi fost armata României pregătită pentru un război european? Generalul C. N. Herjeu, ministrul de război în guvernul conservator, vedea armata română gata de luptă numai judecând după nivelul de instruire al armatelor din Balcani și ținând seama de mijloacele ce se puteau obține în „bogata” noastră țară. Armata română putea acționa cu succes în anumite condiții: dacă nu se punea problema mobilizării tuturor efectivelor ei și dacă operațiunea propriu-zisă a mobilizării nu trebuia imediat urmată de intrarea în focul luptelor. Altfel spus, generalul Herjeu intuise că orice întârziere a deciziei politice privind intervenția armatei venea în folosul unei mai bune pregătiri militare⁶.

Achizițiile de armament: necesități și posibilități

Așa stând lucrurile cu numai câțiva ani înaintea intervenției, decidenții români n-au putut ocoli preocupările legate de înarmări. Războiul acesta, început deja în Europa, consuma resurse importante, iar armele și muniția folosite erau la mare căutare printre beligeranți. Achiziția de echipament militar și livrările de armament se oglindesc bine reprezentate în scrierile istorice despre modernizarea armatei și participarea României la Marile Războaie⁷. Aceste subiecte nu s-au sustras însă unui raționament critic nici în anii de după război, în ciuda caracterului apologetic, polemic sau vindicativ al unora dintre scrierile epocii⁸. Campania din 1913 nu făcuse risipă de muniție și nici de abilități ofițerești, în vreme ce bătăliile anului 1916 au dezvăluit la soldații români lipsuri de toate felurile. Relatările

⁶ General C.N. Herjeu, *Studii și critice militare. Din învățămintele războaielor din 1913 și 1916-1918*, București, Editura Librăriei „Stănciulescu”, 1921, p. 139.

⁷ *România în anii primului război mondial*, vol. I, București, Editura Militară, 1987; *Apărarea națională și Parlamentul României*, București, Editura Militară, 1992; *Reforma militară și societatea în România (1878-2008). Relaționări externe și determinări naționale*, coord. Petre Otu, București, Editura Militară, 2009. Vezi capitolul III, *Reforma militară în vreme de război (1916-1917)*, p. 95-127.

⁸ Alexandru Averescu, *Răspunderile*, f.e., Iași 1918; col. Alexandru I. Lupașcu, „*Răspunderile*” *D-lui General Averescu*, Independența, București, 1919; Dumitru Iliescu, *Războiul pentru întregirea României*, I. *Pregătirea militară*, București, 1920; M. Cioc, *Contribuțiunea industriei naționale la fabricarea materialului de război și rolul ei în timpul războiului de desrobire a neamului*, București, 1928.

provenind de pe linia frontului, numeroase și zguduitoare, îngreunează istoricului alegerea fragmentului convingător⁹. Ștefan Zeletin (Ștefan Motaș) portretiza (în postura de combatant) retragerea armatei române din Muntenia, retragere pe care o prezintă în culori sumbre. Un fragment dramatic al însemnărilor surprinde greutatea momentului:

„Așadar, soldații noștri aveau frumoasa menire să înfrunte cu piepturile lor goale nu numai infanteria dușmanilor, ci și întreaga lor mașinărie: mitralierele, tunurile, granatele, gazele asfixiante! Dar oare din ce fel de metal, de tărie încă necunoscută între cele în ființă, trebuiau să fie croite aceste piepturi, ca ele nu numai să se poată împotrivi tot potopului dușman de foc și oțel, dar chiar să plece la atac-și să învingă? Noi plecaserăm la război ca în timpul lui Ștefan cel Mare, cu bâte; dar cum germanii nu au avut politețea să vină împotriva noastră înarmați la fel, ci au adus toate mijloacele tehnice ale vremii, soldații noștri au ridicat un timp împotriva urgiei dușmane toată nesfârșita răbdare a românului de la țară, până când, înspăimântați de atâtea mijloace drăcești de nimicire, împotriva cărora se vedeau fără nici o apărare, nu le mai rămăsese decât să ia fuga”¹⁰.

Soldații aceștia umiliți și căzuți sufletește nu aveau permisiunea să vorbească deschis despre superioritatea inamicului. Un ordin al Comandamentului Armatei a II-a către Corpul III Armată vizează interzicerea discuțiilor purtate de ofițeri pe tema superiorității armamentului inamic (4 octombrie 1916). „Situațiunea – consemna documentul – era de așa fel că lupta trebuia dusă până la sfârșit. Oricare ar fi fost condițiile de pe front soldatul român trebuie să rămână ținut în calea vrăjmașului pentru a-l opri și azvârli înapoi. Prima „condițiune” de a învinge era voința neștrămutată de a învinge”¹¹. Dar, discreția sau cumpătarea ofițerilor n-aveau cum să combată superioritatea inamicului dezlănțuit. Soldații aveau nevoie de arme, mai puțin de vorbe. De aceea, un alt ordin emis de Marele Cartier (nr. 1353 din 18 septembrie 1916) dezvăluie pedepsele administrate celor ce își înstrăinează armamentul, muniția și echipamentul. Fiindcă efectele militare erau puține și neîndestulătoare, ele trebuiau păstrate cu sfințenie deopotrivă de soldați,

⁹ Radu G. Constantinescu, *Din războiul nostru*, f.e., Ploiești, 1919; plt.-maj. Ilie Arvinte, *Amintiri de pe front (1916-1919)*, Târgoviște, Viitorul, 1919; Alexis V. Drăculea, *În retragere. Schițe și povestiri*, f.e., București 1918; cpt. G. Băgulescu, *Zile de energie. Impresii și povestiri de pe front (1916-1917)*, București, Sfetea, 1919; Nicolae Belitoreanu, *Uitații... din campania 1916-1918*, București, Tipografia „Hașdeu”, 1920; E.C. Decusară, *Priveliști din război. Povestiri populare*, f.e., București, 1931; E. Herovanu, *Pe Marginea Epopeii. Însemnări din timpul războiului*, f.e., Iași, 1919, cpt. Traian Cerkez, *Povestiri de război*, f.e., Târgu Neamț, 1918 etc.

¹⁰ Ștefan Zeletin, *Retragerea. Povestea unui dezastru octombrie-decembrie 1916*, ediție, note și studiu introductiv de Sorin Cristescu, București, Humanitas, 2023.

¹¹ *Soldatul roman în anii războiului de întregire națională: atitudini și stări de spirit. Documente*, București, Editura Centrului etnic-editorial al Armatei, 2020, volum coordonat de general-maior Corneliu Postu, colonel dr. Petrișor Florea ș.a., vezi documentul nr. 88: Ordin al Comandamentului Armatei a II-a către Corpul 3 Armată privind interzicerea discuțiilor purtate de ofițeri pe tema superiorității armamentului inamic (Nr. 691 din 4.X.1916), p. 68.

cât și de civili, pe care autoritățile militare îi răsplăteau prin laude, mulțumiri, chiar bănește în cazul românilor care aduceau arme sau îi denunțau pe deținătorii clandestini. La fel de hotărât, comandanții unităților îi puteau trimite în fața Curții Marțiale pe toți cei ce neglijau obligația de a păstra și de a nu înstrăina materialul de război¹². Dincolo de puținătatea mijloacelor de luptă, trebuie observat, la soldații români, că însăși eficiența armelor de foc a lăsat de dorit, făcând avem în vedere comparația cu precizia și abilitățile inamicului. Colonelul Romulus Scărișoreanu și-a dat seama că soldații care urmau să folosească mitraliere franțuzești sosite la începutul războiului erau complet neinstruiți și chiar ofițerul care-i comanda nu avea cunoștințe elementare cu privire la acest echipament și principiile folosirii lui în luptă¹³. Comparativ cu românii, Zeletin constata că germanii nu iroseau nimic din muniția pe care o primeau. Erau soldați luminați la minte, care pricepeau bine valoarea munițiilor și nu le întrebunțau decât cu folos. La mare distanță de risipa nebună de cartușe pe care o făceau oamenii noștri¹⁴. Astăzi putem să întărim aceste impresii cu dovezi pertinente, folosindu-ne de statistici care întăresc credibilitatea unor asemenea evocări, încadrate cu temei în categoria scrierilor polemice și de disculpăre¹⁵.

Istoricul Niall Ferguson ne-a demonstrat cum Puterile Centrale au știut mai bine să ucidă, să rănească și să captureze inamicul decât au făcut-o puterile Antantei. Germanii au reușit să-și anihileze dușmanii cu costuri mult mai mici. Aliații cheltuiseră aproximativ 140 de miliarde de dolari între 1914 și 1918, iar Puterile Centrale aproximativ 80 de miliarde. În timp ce puterile Antantei au cheltuit 36 485, 48 dolari ca să ucidă un soldat inamic în lupta cu Puterile Centrale, pe acestea din urmă le-a costat doar 11 344, 77 de dolari ca să omoare un soldat dușman care lupta pentru țările Antantei¹⁶.

Desigur că toate costurile războiului raportate la bugetele României ar fi trebuit să fie semnificativ mai mici. Suficient să ne întrebăm și cât a cheltuit guvernul de la București pentru pregătirea intrării României în război? Majoritatea istoriilor războiului admit că alocările guvernului român pentru finanțarea comenzilor de armament s-au intensificat în anii neutralității. Bugetul armatei pentru exercițiul financiar 1915-1916 a sporit cu 20% față de anul anterior,

¹² *Ibidem*. Documentul nr. 77. Copia Ordinului Marelui Cartier General no. 1353 din 18 septembrie 1916, p. 58-59.

¹³ General R. Scărișoreanu, *Fragmente din războiul 1916-1918. Istorisiri documentate*, ediția a II-a, Tiparul Cavaleriei, 1934, p. 77.

¹⁴ Ștefan Zeletin, *op.cit.* p. 59

¹⁵ Ovidiu Buruiană sesiza că receptarea germanului beligerant ca războinic crud și feroce în antiteză cu românul "vitez" nu exclude de fapt descrierea "neamțului" ca adversar disciplinat, puternic, exponent al unui stat industrializat și organizat științific în purtarea războiului. Acest gen de discurs al superiorității germanului pe tărâm militar, localizat în broșuri și scrieri interbelice, lămurirea convenabil înfrângerea drastică a românilor din prima parte a confruntării militare. Vezi Andrei Corbea-Hoișie, Rudolf Gräf (editori), *Limbă și cultură germană în România, volumul I (1918-1933)*, Iași, Polirom, 2023. Capitolul 9: *Excurs despre imagine, imaginar, imaginar colectiv* (Ovidiu Buruiană coordonator, cu colaborarea lui András F. Balogh), p. 567.

¹⁶ Niall Ferguson, *Marele Război 1914-1918*, traducere de Ioana Ancu, Iași, Polirom 2021, p. 289.

ridicându-se la 114 700 000 lei. Păstrând aceeași creștere procentuală se observă că în răstimp de doi ani s-a produs o creștere a finanțării de 40%¹⁷. În 1915, guvernul liberal a obținut încă 600 000 000 lei credite extraordinare pentru echipament, armament și muniții, pe lângă suma de 215 000 de lei proveniți din împrumuturi publice. În toamna lui 1916, suma creditelor pentru armată atingea 700 000 000 de lei. Până la intrarea în război României i-au fost alocate pentru armată resurse financiare totale în valoare de 838 841 215 lei¹⁸. O sumă impresionantă pentru acea vreme. Fiindcă neutralitatea îndepărta România de piețele financiare din Germania, guvernului de la București i-au fost acordate credite de la bănci provenind din tabăra Antantei: 10 012 500 lire la Banca d'Italia, în anul 1914, 5 000 000 de lire sterline la Banca Marii Britanii, tot în anul 1914, credit urmat 7 000 000 de lire sterline în anul 1915¹⁹. Din luna ianuarie începând și până în luna martie 1914, Ministerul de Război întocmise un plan de completare a materialului de război care lipsea atunci armatei. Planul avea în vedere completarea armamentului portativ, prin comenzi de 200 000 arme, 134 mitraliere, 582 puști mitraliere, 22 000 carabine, 85 000 pumnale, 45 000 pistoale. Apăruse, în sfârșit, între priorități și înzestrarea cu piese noi de artilerie, prin cumpărarea a 60 baterii de câmp de 75 mm, a 26 baterii de munte, a 10 baterii de obuziere grele de 150 mm, 15 tunuri grele de 105 mm, toate cu muniția necesară. Comenzile însumau aproximativ 100 de milioane de cartușe de infanterie, 124 000 de proiectile de artilerie (calibru 75 mm), 4 000 de proiectile de artilerie obuzier (calibru 150 mm). Tot pentru a răspunde nevoilor armatei, una dintre primele măsuri ale autorităților române a fost să solicite dublarea producției pirotehniei și pulberăriei, sporirea producției arsenalului intern²⁰. Efortul intern fusese impresionant ca mobilizare dar n-avea cum să fie și suficient. Armata română chemată sub arme în august 1916 era prea numeroasă – conchidea și Glenn Torrey – și slabă ca pregătire, experiență, conducere și echipare (puterea de foc la toate nivelurile). Au fost mobilizați prea mulți oameni. Diluându-se resursele disponibile întreținerii unor trupe performante, comandamentelor le-a fost atribuit să ducă la împlinire un plan de operațiuni care depășea posibilitățile contingentelor trimise pe front²¹. România depindea mult de importurile de armament. Convocat la 9 noiembrie 1914 în biroul prim-ministrului Ion I. C. Brătianu, care îndeplinea și funcția de ministrul de război, ca să raporteze

¹⁷ În perioada neutralității, România a primit credite din partea țărilor Antantei, cu ajutorul cărora a rezistat constrângerilor financiare germane și a reușit să procure armament necesar înzestrării armatei.

¹⁸ *România în Marele Război. Anul 1916. Documente, impresii, mărturii*, București, Editura Militară, 2017. Vezi capitolul 4, *Pregătirea militară în vederea intrării României în război. Starea combativă a armatei în august 1916. Introducere*, p. 263.

¹⁹ *Istoria românilor*, volumul VII, tomul II, *De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, coordonator Gh. Platon, București, Editura Academiei, 2003, p. 41.

²⁰ *România în războiul mondial 1916-1919*, vol. I, cap. II: *Pregătirea militară a războiului*, București, Imprimeria Națională, 1934, p. 34.

²¹ Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, traducere de Dan Criste, București, Meteor Publishing, 2014, p. 36.

despre situația armamentului și a munițiilor din țară, colonelul Vasile Rudeanu²² avertizase lucid:

„Dacă intrăm în război cu munițiile ce avem, după circa două săptămâni de lupte, o parte din artileria noastră va fi silită să înceteze focul; o altă parte după trei săptămâni, iar la o lună și jumătate, întreaga noastră artilerie, din lipsă de muniții, nu va mai putea lupta. După aproximativ o lună de război, o treime din infanteria noastră va fi și ea silită să înceteze lupta. Celelalte două treimi, lipsite de sprijinul artileriei, nu vor mai putea ține mult. Oștirea noastră va merge la înfrângere. Dezastrul nu e exclus”²³.

Se cereau, așadar, comenzi noi, masive. Dar, în lipsa unei industrii autohtone, singura șansă rămăneau importurile. De unde să cumperi însă, atunci, armament suficient? Și, mai ales, cum să justifici în plin război nevoia achizițiilor? Germania și Austro-Ungaria, principali producători și furnizori²⁴, opriseră livrările de comenzi către România din cauza incertitudinilor politicii externe de la București. Același colonel Rudeanu relatează cum a primit la jumătatea lunii octombrie 1914 însărcinarea de a merge la fabrica Krupp din Essen pentru a solicita expedierea în țară a celor 100 000 de proiectile unice de artilerie, care fuseseră recepționate și plătite de guvern anterior izbucnirii războiului. Profesorul Rausenberger, directorul general al fabricii, i-a spus că proiectilele erau împachetate și gata de expediere la București dar guvernul german se opunea trimiterii lor. În vederea unui compromis, operațiunea necesita o intervenție la Berlin pe lângă Ministerul de Război. Fără să mai stea pe gânduri, Rudeanu s-a prezentat în audiență la generalul Erich von Falkenhayn, căruia i-a relatat misiunea pentru care fusese însărcinat. Răspunsul părții germane sublinia că România n-avea nevoie de muniții fiind o țară neutră. Totuși, în final, Falkenhayn aprobă livrarea proiectilelor pentru artilerie gata fabricate, dar, în afara acestora, Rudeanu nu a mai putut obține altceva din comenzile mai vechi. Nu peste mult timp, colonelul a efectuat o vizită asemănătoare și la Viena. Acolo avea de plasat comenzi pentru o sută de mii de puști de calibru 6,5 mm la uzinele “Steyr” și cincizeci de milioane elemente de cartușe la fabrica “Keller” din Hirtenberg. Are loc și la Viena o discuție cu ministrul de război (Alexander von Krobatin), înlesnită de atașatul militar al Austro-Ungariei la București. În cuvintele ministrului apărea aceeași nedumerire față de preocuparea unei țări neutre de a căuta cu exasperare muniții de război. Replica lui Rudeanu apărea greu sustenabilă, dar ce altceva ar fi putut oferi? România dorea arme și muniții ca să-și apere neutralitatea în fața unor ingerințe din exterior. Fiindcă de un sfert de veac statul roman se aprovizionase

²² Începând din aprilie 1914 fusese înaintat în grad de colonel și numit director superior al Armamentului la Ministerul de Război.

²³ General Vasile Rudeanu, *Memorii din timpuri de pace și de război 1884-1929*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Dumitru Preda și Vasile Alexandrescu, București, Cavallioti, 2004, p. 67.

²⁴ Dumitru Drăghicescu, *Intervenția românească în războiul mondial*, traducere, note și postfață de Andrei Alexandru Căpușan, Iași, Institutul European, 2016, p. 10.

constant de la fabrici din Austro-Ungaria, comenzile în discuție se profilau îndreptățite, mai cu seamă că rușii dovediseră că pot să încalce fără griji teritoriul românesc (așa cum se întâmplase la Mamornița la sfârșitul lunii mai 1916). Krobotin și-a dat seama de slaba tărie a argumentelor invocate, dar a mers totuși mai departe, dând semne că ar vrea să negocieze o înțelegere. Austro-Ungaria avea și ea nevoie de carburanți și se declara dispusă la anumite concesii privind livrările de puști către România. Proporția echivala însă cu o imensă sfidare: 500 de vagoane de benzină pentru 5000 de puști (!). Rudeanu s-a întors dezamăgit în țară. Știa că România nu va mai primi sprijin de la Puterile Centrale pentru înzestrarea armatei, decât în ipoteza cooperării cu un guvern hotărât să intre în război alături Viena și Berlin²⁵. Refuzul Puterilor Centrale de a furniza armament mai avea însă și un altfel de substrat. Cursa înarmărilor se acutizase pe plan internațional. Cu trecerea timpului, nevoile armatelor beligerante au amplificat tensiunile neutralității. În România, totul s-a negociat pornind de la condiționări greu acceptabile. În schimbul livrării muniției și a echipamentelor contractate pentru dotările armatei române, furnizorii germani au cerut emiterea unor premise de export la cereale. Concomitent, diplomația Reich-ului mai sugerase și schimbarea atitudinii lui Brătianu față de tranzitul muniției Puterilor Centrale către Imperiul Otoman. Pe acest fundal al încordării, fusese încheiat contractul Ministerului de Război cu agentul german Carsten Nielsen²⁶, directorul societății „Armee und Marine Bedarfslieferungsgesellschaft”, cu sedii la Berlin, Copenhaga și Stockholm. Obiectul tranzacției a fost dat de livrările de muniție, arme și echipamente pentru armată, procurate de firmele lui Nielsen din țări neutre și destinate României, în contrapartidă la exportul de cerealele și carburanți în folosul Germaniei. Plata livrărilor se făcea în lei după opt zile de la sosirea furniturilor străine la București. Cum Nielsen trebuia să plătească fie în mărci, fie în coroane suedeze, conversia leilor în moneda străină putea să-i aducă prejudicii în fața variațiunilor cursului de schimb. De aceea, contractul încheiat încă din 1914 mai propunea o facilitare importantă pentru germani: guvernul român bonifica o diferență fixă de curs (stabilită la 7%) asupra valorii totale a contractului. După semnarea documentelor de ambele părți, Banca Română de Credit, cu sediul în București, a fost aleasă pentru tranzacționarea depunerilor. Pentru îndeplinirea angajamentelor, contractanții au mai convenit și asupra altor garanții. Cea mai importantă era depunerea sumei de 1.675.000 lei în contabilitatea Ministerului de Război din

²⁵ General Vasile Rudeanu, *Memorii din timpuri de pace și de război 1884-1929*, p. 56-61.

²⁶ Carsten Nielsen s-a născut în 1873 într-o familie de țărani în Hontrup (Huntrup) în Nordfriesland. În 1912 Nielsen a înființat societatea Handelsgesellschaft für Armee, Marine und Grossbetriebe, cu sediul principal la Berlin și filiale la Stockholm și Copenhaga, având depozite bancare de aproximativ un milion de mărci germane. Era director (Geschäftsführer) și unic deținător al cotelor de participație. Din Consiliul de Administrație mai făceau parte și unii militari de rang superior, precum generalul locotenent Brandau, viceamiralul Sass, contraamiralul Sommerwerk. Obiectul societății îl reprezenta cumpărarea directă și intermedierea achizițiilor de articole necesare Marinei și Armatei în vremuri de război. Vezi Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Berlin (PAAA). R 73712. Schadenersatzanspruch-Angelegenheit. Carsten Nielsen. / Auswärtiges Amt Berlin.

România. Banii reveneau furnizorului după lichidarea completă a contractului. Dintr-un gest de precauție extremă, contractul mai prevedea și penalizări în cazul întârzierilor. Dacă furnizorul nu efectua livrările la termenele indicate, garanția se confisca proporțional cu valoarea materialelor nepredate. La neexecutarea totală a contractului, garanția menționată se confisca în întregime. Cu toate că războiul european se afla în plină desfășurare, Carsten Nielsen nu putea invoca forța majoră pentru neîndeplinirea angajamentelor. Prelungirea termenului de predare a mărfurilor intra în discuție numai în cazul mobilizării (intrării în război) a Suediei sau profitând de acordul în acest sens. Alte clauze importante angajau cesiunea contractului. Nielsen putea să cesioneze parțial sau total furniturile contractate, la fel ca și în cazul drepturilor de import și export, dar rămânea responsabil pentru plata garanției și a sumelor ce le avea de primit pentru buna executare a obligațiilor contractuale. Foarte important, în perspectiva evoluțiilor ulterioare, orice diferend se soluționa numai în România, la Tribunalul Comercial Ilfov²⁷.

Cazul Nielsen arată cum s-au negociat comenzile de armament "german" sub tensiunea neutralității. Erau însoțite frecvent de blocaje, de suspiciuni, de corupție și tergiversări. În luna februarie 1915, faimoasa firmă Krupp din Essen trimisese 22 de vagoane cu muniție (între altele, 10 000 grenade explozive, 10,5 cm), iar ceva mai înainte, în octombrie 1914, Rheinische Metallwaren und Maschinentabrik din Düsseldorf expediase alte 28 de vagoane cu proiectile de artilerie având ca destinație Ministerul de Război din România. La solicitarea germanilor încărcătura a rămas însă sechestrată pe teritoriul Ungariei, fiindcă Ministerul de Externe de la Berlin ținea să sancționeze rigiditatea guvernului român în chestiunea tranzitului muniției de război către Imperiul Otoman²⁸. Chestia munițiilor turcești devenise într-adevăr primordială la Berlin. Le trebuiau turcilor obuze, tunuri, automobile (etc.) nu numai pentru apărarea Dardanelor, ci și pentru bătăliile pe care le aveau de dat în Egipt sau pentru luptele din apropierea de Bagdad în Arabia. Aveau de dat lovituri decisive unor inamici redutabili, în condițiile în care uzinele turcești nu fabricau mai mult de 1000 de obuze pe zi. Interpretarea clauzei unei neutralități binevoitoare din partea României (germanii susțineau că acesta fusese sensul deciziei luată de regele Carol I în urma Consiliului de Coroană de la Sinaia în august 1914) devenea narativul principal în intervențiile baronului von dem Bussche Haddenhausen, ministrul plenipotențiar la București. Acesta considera că neutralitatea binevoitoare includea și tranzitul muniției turcești. La mijloc erau și unele avantaje care puteau interesa România. Printre acestea, continuarea livrării armamentului românesc, comandat înainte de

²⁷ ANR, dosar 11/1914. Personale. General Dumitru Iliescu.

²⁸ Disputa privind tranzitul muniției Imperiului Otoman a început în vara lui 1914 chiar înainte ca guvernul de la Constantinopol să decidă intrarea în război alături de Puterile Centrale și a continuat mult timp după aceea. Prima impresie înclină spre adoptarea unei decizii pripite din partea autorităților române: guvernul român s-a opus tranzitului muniției turcești prin măsurile lui Emil Costinescu, ministrul de Finanțe.

război la fabricile germane, și aprobarea reluării exportului de materiale sanitare²⁹. Muniția sechestrată pe teritoriul Ungariei putea fi deblocată ca urmare a unor plăți eșalonate provenind din finalizarea unor contracte încheiate înainte de război. După o lungă așteptare (muniția a staționat până în luna februarie 1916 pe liniile ferate maghiare), criza nu s-a soluționat favorabil României, astfel că vagoanele încărcate cu arme s-au întors la producătorii din Germania³⁰. Baronul von dem Bussche a fost totuși singurul diplomat care a avertizat Berlinul că anumite comenzi de armament ar fi trebuit livrate necondiționat la București. El considera că adoptând această strategie, Germania își apăra cu adevărat interesul ei de a obține mari cantități de cereale și petrol din România. Și tot Bussche a fost singurul care a combătut ideea că prin reținerea muniției și a materialelor sanitare s-ar fi prevenit intrarea României în război, chiar dacă ea voia cu orice preț să se năpustească împotriva Austro-Ungariei. Concesiile germanilor ar fi contat prea puțin, atâta timp cât România dispunea pentru artileria ei de câmp de numai 850 de obuziere³¹. Cu muniția primită de la Krupp și Ehrhardt ar fi dobândit un surplus de 1000 obuze, respectiv 750 de focuri pentru fiecare tun achiziționat³². Argumentele lui Bussche n-au învins încrâncenarea Berlinului. România se transformase pentru germani într-o țară neutră care pregătea intrarea în război. Foștii aliați nu erau departe de adevăr. Ei se mai întrebau doar când se va produce exact evenimentul.

Fără muniția de la Centrali, rămânea disponibilă cealaltă grupare militară de forțe, Antanta. Livrările de armament ale puterilor aliate au fost mereu un subiect controversat. Dar, cu toate sincopetele, nu se poate conchide pe baza izvoarelor existente că aliații n-au susținut convingător efortul de război al României³³. Toți ochii stăteau atunci ațintiți către Franța, cu toate că nevoile “surorii latine” creșteau și ele în fiecare an. Franța trebuia să ducă greul războiului împotriva atacurilor germane din Vest. Ca să reziste avea nevoie de fiecare mitralieră, de fiecare proiectil, etc. De unde să dea armament și României? Ministerul de Război a contractat totuși comenzi importante de la producători francezi. După vizitele eșuate la foștii aliați germani, colonelul Rudeanu a fost

²⁹ PA AA. R 9689, nr. 261, Sinaia den 26. Juli 1915.

³⁰ PA AA. R 9716. Akten betreffend: Militär- und Marineangelegenheiten Rumänien. Vom 1. Januar 1916 bis Januar 1920. Kriegsministerium – Allgemeines Krieges-Departament, Berlin 28.03.1916. Înștiințare către Auswärtige Amt. Vezi și Krupp A-G Essen-Ruhr către Ministerul de Externe (atașatul von Pannwitz), 15 decembrie 1915.

³¹ Erau doar 600 de trageri pentru fiecare tun achiziționat.

³² *Ibidem*. R 9791. Akten betreffend Rumänische Ministerium. Vom 1. Oktober 1916. Bis 31 Dezember 1914. Nr. 401. Telegramă din București, 9 octombrie 1914. Bussche către Auswärtige Amt.

³³ Cercetări mai noi cu valențe critice argumentează că puterile Antantei și-au îndeplinit de fapt condițiile pentru livrările de tehnică militară în România, iar acestea au asigurat succesul trupelor române în bătăliile de la Mărășești, Mărăști sau Oituz. Echipamentul occidental a sosit însă cu mari întârzieri din cauză că primele luni de conflict s-au caracterizat printr-un mare haos organizatoric în România. Ionel Claudiu Dumitrescu, *Livrările de armament ale Antantei*, în „Argesis, Studii și comunicări”, seria Istorie, XXIII (2014), p. 179-188.

trimis în Occident pentru cumpărături³⁴. În 1915, la încheierea unor vizite importante la producători din Austro-Ungaria, Elveția, Italia și Franța, a prezentat ministerului un raport detaliat. Obținuse contracte pentru 20 000 000 de gloanțe de calibru 6,5 mm, cu cămașa de oțel, de la o fabrică din Budapesta, pentru două automobile blindate cu mitraliere (totuși fără muniție) de la compania franceză Société Anonyme des Etablissements Delaunay Belleville, pentru trei camioane automobile de la fabrica Adolphe Saurer din Arbon, cu piese de rezervă, precum și pentru 50 000 de perechi bocanci de la fabrica Endicott din New York. Mai putea adăuga plumbul, alama și nitratul de sodiu de la exportatori americani. Materialele contractate urmau să ajungă în țară pe linia ferată Salonic–Niș–Prahovo–Turnu–Severin³⁵. Dar ruta aceasta avantajoasă s-a prăbușit după capitularea Serbiei³⁶. Cu strămtorile Bosfor și Dardanele aflate în mâinile Centralilor, singura cale de aprovizionare a rămas tranzitarea prin porturile rusești Murmansk, Arhanghelsk și Vladivostok, îndepărtate și greu accesibile în timpul iernii. Multe materiale de război, tone de muniție și de armament, au rămas pe veci izolate în depozitele și vagoane de pe liniile ferate rusești³⁷. Un înalt comandant rus, participant la luptele de la Mărăști și Mărășești, puneă întârzierile apărute în tranzitul materialelor de război pe seama interconectării deficitare între sectorul de

³⁴ *România în războiul mondial 1916-1919*, vol. I, p. 44-50; Hadrian Gorun, *Aspecte privind fabricarea materialelor de război destinate României și activitatea Comisiei Militare de Aprovizionare (1916-1917). Mărturii documentare franceze*, în volumul *Armata României și politica națională*, coordonatori Marian Moșneagu, Petrișor Florea, Cornel Popescu, p. 56-58; Alexandru Pițigoi, *O colaborare eșuată. Livrările de armament britanice către România, 1916-1918*, în *MI*, numărul 11, noiembrie 2017, p. 33-37.

³⁵ ANR, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 22/1915. Jurnal. Consiliul miniștrilor, ședința din 18 aprilie 1915, f. 289-290.

³⁶ În 1915 se încheia o convenție cu sârbii și rușii pentru a face transporturi prin Salonic și pe calea ferată la Dunăre, mulțumită unor înlesniri făcute Serbiei, în special furnituri de încălțăminte. Dar debitul acelei căi ferate era foarte mic; apoi rușii, care utilizau și ei această cale, n-au respectat convenția și numărul de vagoane acordate României. S-au făgăduit României șapte trenuri pe săptămână dar n-au ajuns în țară nici șapte pe lună. Ofensiva germană împotriva Serbiei ne surprindea neaprovizionați și ne condamna la inacțiune. Vezi Constantin Kirîțescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, București, 1989, p. 209.

³⁷ Guvernul român a purtat discuții la nivel de diplomație în Marea Britanie, Norvegia și Suedia pentru a obține permisiunea tranzitului muniției românești către Rusia. Norvegia s-a dovedit deschisă soluției, dar Suedia a refuzat solicitarea. Singură opțiune a rămas calea maritimă, transportul prin porturile rusești Arhanghelsk, Murmansk, Vladivostok. De acolo pe calea ferată cu destinația România. Negocierile cu partea rusă din 1915 au fost complicate, deoarece rușii suspectau guvernul român că tergiversa intrarea în război în coaliția puterilor Antantei. S-a acceptat la final ideea ca vapoarele românești să depoziteze materialul de război în porturile rusești iar transportul pe calea ferată să se realizeze efectiv după finalizarea tratativelor politice privind intrarea României în război. Cum, în februarie 1915, guvernul german declanșase războiul submarin nerestricționat, autoritățile române au cerut Berlinului ca marina germană să protejeze transporturile românești, socotindu-le ca aparținând unui stat neutru. Din cauza acestor greutăți, numai o parte din livrările contractate și achitate de statul român au mai ajuns în țară la începutul campaniei militare din 1916. Vezi Petre Otu, *Echipă nouă, probleme vechi. Ministeriatul lui Ion I.C. Brătianu la război (1914-1916)*, în vol. *Armata României și politica națională*, Brăila, Editura Istros, 2015, p. 48-49.

front românesc și rețeaua de căi ferate din imensul teritoriu al Imperiului țarist. Conștienți de relațiile apropiate dintre România și puterile germane dinaintea războiului, rușii evitaseră să construiască drumuri și căi ferate care să împânzească Basarabia, astfel încât rețeaua enormă de transport din sud-vestul imperiului, bine dezvoltată și echipată, se lega mai greu de liniile românești, practic numai prin ramura Rasdielnaia–Ungheni, pe un singur fir și cu un randament limitat. Linia ferată Bender–Bolgrad–Reni avea ca punct terminus orașul Reni însă lucrările de extindere până la Galați au început târziu, în toamna anului 1916³⁸.

Ar mai fi de consemnat că înarmările României și furniturile Antantei n-au rămas secrete pentru agenții Puterilor Centrale. Berlinul primea informații de la diverși spioni și de la firme cu capital german, prin rețeaua consulară și prin reprezentanțele diplomatice din străinătate. Companiile din România cu acționariat german căutau și ele să saboteze efortul de coagulare a unei industrii autohtone. La începutul lunii mai 1916, Deutschen Petroleum Aktiengesellschaft înștiința Auswärtige Amt că Ministerul de Război din România adresa societății „Steaua Română” cereri în vederea producerii materialului de război. Autoritățile române solicitau fabricarea a 15 afeturi de tun pentru piese de artilerie de calibru 12 cm, apoi câteva mii de grenade din fontă. „Steaua Română” a replicat că nu dispune de materia primă pentru aceste comenzi, dar ministerul a promis punerea la dispoziție a materialului necesar măcar pentru fabricarea afeturilor. Societatea cu capital german a mai cerut guvernului român și o schiță precisă de executare a lucrării, fiindcă nu dispunea decât de un simplu desen manual conceput de uzinele Krupp. Cum schița nu a putut fi procurată, „Steaua Română” s-a angajat să realizeze, numai pentru probe, propriul model de afet. Dacă s-ar fi dovedit folositor, firma urma să le fabrice și pe celelalte. În privința grenadelor, „Steaua Română” s-a eschivat, invocând lipsa mașinilor de frezat. Pentru construcția lor ar fi fost necesare încă 3-4 luni; abia apoi s-ar fi trecut la finisarea pieselor turnate. Cu toate că guvernul solicitase societății amintite încă din luna august 1915 fabricarea de grenade, comanda a rămas în mod suspect neonorată. Paradoxal, decidenții români au decis să nu atribuie contractul decât aceleiași societăți. Confruntată cu presiuni uriașe, „Steaua Română” l-a înștiințat pe ministrul Bussche, avertizând și pe oficialii militari ai Germaniei acreditați de la București. Când informația a ajuns la cunoștința Berlinului, Auswärtige Amt a solicitat societății din România târăgănarea întregii afaceri. Ceea ce, în definitiv, s-a și întâmplat³⁹. Peste puțin timp (7 iunie 1916), confruntându-se cu o nouă avalanșă de informări privind comenzile de armament în străinătate, baronul von dem Bussche scria la Berlin că purtase discuții lămuritoare cu Ionel Brătianu. Acesta a recunoscut că i-a trimis pe

³⁸ *Aliatul inamic. Descompunerea armatei ruse și pericolul bolșevizării României 1917-1918 în memoriile generalilor Monkevitz și Vinogradski*, traducere din franceză de Alina Pavelescu, ediție de Șerban-Liviu Pavelescu, București, Humanitas, 2020. Aici, Aleksandar N. Vinogradski, *Războiul de pe frontul oriental. În România*, p. 148.

³⁹ PA AA. R 9716. Militär Angelegenheiten Rumänien, 1916-1920. Dem hohen Auswärtigen Amt, Berlin, 9. Mai 1916.

generalul Toma Ghenea în Elveția și pe colonelul Vasile Rudeanu la Paris pentru a negocia comenzi de armament. Înarmarea României neutre se justifica în ochii primului ministru ca acțiune preventivă. Întrucât după război în Europa nu avea să domnească pacea între popoare – argumenta Brătianu – România se preocupă de menținerea propriei integrități teritoriale. Cumpărând armament, ea își întărea potențialul militar pentru vremuri de restriște. Premierul pretindea că nu putea asigura liniștea în țară fără comenzile de armament. Oamenii trebuiau să vadă că guvernul “lucrează” și “caută” armament ca o garanție a participării la un război apărare!⁴⁰

Epilogul: răspunderi și vinovății

Chestiunea înarmărilor a rămas înfiptă ca un ghimpe în coasta guvernului liberal. Dintre toate întrebările care angajau răspunderi decizionale, pregătirea armatei pentru război și dotarea trupelor cu armament au generat dezbateri aprinse. Mersul deficitar al războiului, înfrângerile și retragerea în Moldova au creat o presiune suplimentară. Circula în Iași o broșură anonimă, “Pentru Neam”, menită să sprijine acțiunea guvernului. România intrase în război cu o armată de 500 000 combatanți, echipată și înarmată integral, prevăzută cu servicii auxiliare. Această armată n-ar fi suferit lipsuri majore la o privire atentă. Referindu-se la arme, broșura admite că i-au lipsit mitraliere, artilerie (artilerie grea) și mijloace indispensabile războiului modern, precum aeroplanelle și aerostația⁴¹. Ministerul de Război a păstrat o evidență destul de strictă a cheltuielilor și a comenzilor către producția internă. În luna martie 1917 s-a elaborat un raport detaliat despre cantitățile de muniție necesare pentru șase luni de război și mijloacele de producere a acestor cantități. Raportul acesta conținea și o anexă cu tablouri care ofereau detalii despre obuzele fabricate și cantitățile de pulberi necesare⁴².

În ciuda presei favorabile și contrar corului de susținători, opoziția l-a criticat dur pe Ion I. C. Brătianu. Generalul Radu R. Rosetti se destăinuie în “Mărturisiri” arătând că vina pentru greșelile comise (așa cum se vedeau lucrurile atunci) nu trebuia atribuită numai lui Ion I.C. Brătianu, generalului Dumitru Iliescu sau tinerilor ofițeri din Marele Stat Major, care munciseră “ca niște robi”, zi și noapte, și se străduiseră să completeze lipsurile armatei, ci și celor care îi precedaseră în locurile de răspundere, printre cei vizați numărându-se generalul Averescu, unul dintre criticii cei mai înverșunați⁴³. Desigur, referitor la Averescu (fără a-i neglija înclinațiile politice)⁴⁴ putem afirma că s-a numărat printre vocile

⁴⁰ *Ibidem*. Nr. 248. Raportul ministrului plenipotențiar, baronul von dem Bussche, către cancelarul imperiului, Bethmann-Hollweg, București, 7 iunie 1916.

⁴¹ D. D. Patrașcanu, *Vinovații 1916-1918*, București, Ziarul „Lumina”, 1918. Vezi capitolul IV, *O polemică*, p. 95 și p. 103.

⁴² ANR, fond Ministerul de Război, dosar 118 bis/1917 (39 de file).

⁴³ General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, București, Modelism, 1997, p. 71.

⁴⁴ Poate fi de notorietate campania de presă a „tribunului” Nicolae Filipescu care acordă atenție specială narațiunilor de denigrare a guvernului brătienist. Averescu nu și-a ascuns admirația față de

importante care au integrat dezbaterea interbelică chestiunea răspunderilor războiului. A scris cu sârg în ziarul „Îndreptarea” o serie de articole care tratau acest subiect. Reunite după 90 de ani într-un volum prefațat de Florin Constantiniu, „Răspunderile” lui Averescu dezvăluie multe din păcatele organizării armatei. Generalul întocmise la începutul lui 1915 un memoriu lung de 21 de pagini pe care i l-a trimis lui Ion I. C. Brătianu. Din observații reieșea că elementul de frunte al puterii noastre militare îl reprezenta deficiența cantitativă și calitativă. Măsura de a îngloba unitățile de rezervă în unitățile active a umflat incontestabil efectivele trupelor din prima linie, coborându-le simțitor calitatea. Sub raportul înzestrării – arăta Averescu – s-ar fi ajuns ca artileria să fie mult slăbită. Numai 27, maximum 30 baterii a 4 tunuri pentru 40 de batalioane. Germania, aleasă ca reper comparativ, tindea să asigure o baterie de șase tunuri pentru fiecare batalion! Prim-ministrul i-a răspuns ironic lui Averescu dându-i asigurări că armata română nu va avea de luptat cu trupe mai bine organizate decât ale ei⁴⁵.

Tot în 1915, la jumătatea lunii martie, aflându-se în vizită la Ionel Brătianu, Radu R. Rosetti l-a găsit pe premier frământat, fiindcă în ciuda eforturilor pentru a diminua campania denigratoare, valul de ponegrire a șefilor opoziției își urma nestingherit mersul. Rosetti, un militar destoinic din anturajul puterii (care fusese numit în august 1914 șef al Biroului 6 operații, participând în anii neutralității la elaborarea de studii operative și ipoteze de război) sugerează premierului să dispună unităților și serviciilor armatei întocmirea unor dări de seamă cu tot ceea ce primiseră sau fusese comandat de la 1 ianuarie 1914 până la finele lunii mai 1915. Aceste dări de seamă au format apoi nucleul redactării unui tabloul despre starea armatei române la intrarea în război și au fost utilizate de generalul Dumitru Iliescu (una dintre țintele predilecte ale atacurilor opoziției) la elaborarea unui discurs celebru, ținut mai târziu în Senat⁴⁶. Dumitru Iliescu, rămas o personalitate controversată, a fost socotit unul dintre autorii morali ai eșecurilor campaniei din toamna anului 1916⁴⁷. Concluziile susținute apologetic de generalul

Filipescu (decedat înainte să vadă România intrată în război în tabăra Antantei), chiar dacă politicianul conservator a lăsat posterității pasaje cu exagerări și pusee retorice de felul afirmației că în 1914, când izbucnea războiul european, aveam la fiecare tun mai multe munițiuni decât Franța, Anglia sau Rusia. L-a acuzat pe Brătianu că oprise comenzile, în condițiile în care atunci aveam ce ne trebuie ca să intrăm în război. Vezi *România în „Marele Război”*. Anul 1915. Documente, impresii, mărturii, coordonator: general-maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, București, Editura Militară, 2015. Vezi capitolul V, *Eforturi pentru pregătirea armatei*, documentul nr. 11, București 9/22 octombrie 1915. Discursul lui Nicolae Filipescu la Clubul “Federației Unioniste” în care prezintă acte de corupție în cadrul Ministerului de Război și critică politica balcanică a guvernului, p. 399-400.

⁴⁵ Mareșalul Alexandru Averescu, *Răspunderile*, București, Editura Albatros, 1999, p. 45-47.

⁴⁶ Generalul D. Iliescu, *Documente privitoare la războiul pentru întregirea României*, București, 1924.

⁴⁷ S-a născut la 24 septembrie 1865. A urmat cursuri la Școala militară din București (1884-1886), apoi la Școala Politehnică din Paris și celebra Școală de artilerie de la Fontainebleau (1886-1889), perioadă în care îl cunoaște pe Ion I. C. Brătianu, om politic de a cărui încredere se bucură toată viața. Colaborator apropiat lui Brătianu, care în anii neutralității era și ministru de Război, are capacitatea de a influența organizarea, înzestrarea și pregătirea de luptă a forțelor armate. În prima parte a

Rosetti reprezentau de fapt încercări palide de justificare publică a întregii politici de înarmare din anii neutralității. Subiectul se transformase după război în ținta predilectă a acuzațiilor care invocau dezinteres, incompetență, servilism și politicianism. Discursul ținut de generalul Iliescu în ședința Senatului din 13 iunie 1924 s-a sprijinit pe credința greșită care i-a determinat pe unii decidenți români să presupună că în caz de război vor fi ajutați cu armament de vechii lor aliați chiar și în condițiile expectativei armate. Cu frontierele închise, înconjurată de beligeranți și în lipsa comunicațiilor ușoare cu Occidentul, România nu putea realiza mai mult în epoca neutralității. O muncă asiduă de doi ani n-ar fi compensat niciodată ceea ce nu se făcuse vreme de 30 de ani pentru o pregătire serioasă de război. Exemplul munițiilor rămânea pilduitor. Chiar dacă „printr-o minune” am fi găsit și înghebat în țară o industrie de armament, situația de criză nu s-ar fi schimbat radical. Ar fi trebuit până la final să improvizăm personalul de producție și de execuție a materialului de război, fiindcă România nu avea pe deplin formați ingineri, șefi de ateliere, maiștri și lucrătorii specialiști necesari. Numai în Occident (cu deosebire în Franța, Anglia și Germania) s-au putut forma în deceniile premergătoare războiului specialiștii și mâna de lucru care să poată realiza finețea și precizia trebuincioasă fabricării gurilor de foc⁴⁸. N-am avut, așadar, în 1914-1916, nu aveam nici atunci (1924), personal complet de direcțiune și execuție pentru fabricarea materialelor de război. Faptul a fost decisiv și a întărit dependența României de importuri la foștii aliați austro-germani. Cele două puteri germane au controlat astfel nestingherit politica de înarmări a României (în interesul lor financiar și diplomatic) pe care au reușit să o constrângă să rămână multă vreme în alianța lor, oprindu-i dezvoltarea stabilimentelor pentru fabricarea armelor, a materialelor de război și pulberilor. În 1914, arsenalul nostru adevărat, pyrotecnic și pulberăria noastră se aflau în Germania la Essen-Krupp (pentru tunuri) sau în Austria la Steyr (pentru puști), la Hirtenberg (cartușe), la Bluman, Troisdorf și Rottweil pentru pulberi. Din cauza alianței noastre secrete cu austro-germania – conchidea același Iliescu – nu aveam în țară fabrici de arme sau de munițiuni și nici nu era posibil să le improvizăm din cauza împrejurărilor⁴⁹. Generalul Iliescu răspundea degajat criticilor aduse guvernului brătienist, împingând răspunderea în

războiului, Iliescu a condus operațiile armatei române din poziția de subșef al Marelui Cartier General, în absența generalului Vasile Zottu, bolnav și apoi decedat. În ciuda reproșurilor și acuzațiilor grave ce i-au fost aduse generalului Iliescu, Ionel Brătianu l-a apărat consecvent, arătând, inclusiv în intervenții parlamentare, că va veni momentul când istoria va face dreptate acestui personaj, pe care l-a considerat un colaborator destoinic și devotat. Vezi *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii Contemporane*, vol. I, 1914-1916, ediție revăzută de Dumitru Preda, București, Editura Militară, 2020, p. 203-204.

⁴⁸ Institutul pentru studii politice de apărare și istorie militară. *România la începutul „Marelui Război”. De la atentatul de la Sarajevo la moartea regelui Carol I. Documente, impresii, mărturii*, coord. General-maior (r) dr. Mihai E. Ionescu, București, Editura Militară, 2014. Vezi documentul nr. 68. 13 iunie, 1924, București. Extras din discursul generalului Dumitru Iliescu, secretar general al Ministerului de război în perioada 1914-1916, susținut în fața Senatului, p. 367.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 367-368.

chestiunea înarmărilor deficitară către consecințele unei strategii de securitate adoptată de guvernele premergătoare liberalilor, într-un context geo-politic cu totul diferit (tratatele semnate cu Tripla Alianță) față de cel apărut de la sfârșitul războaielor balcanice. Greu de spus cât de mult convingea această retorică a diluării răspunderii opoziția din Parlamentul țării. Un alt raționament ceva mai ancorat în realitatea războiului l-a oferit narativul lăsat de generali ai armatei, mulți dintre ei implicați în evenimente și prezenți în lupte la nivel de comandament.

Spre deosebire de generalul Iliescu⁵⁰, ușor acomodată cu munca de birou, alți generali au stat mai aproape de nevoile trupelor și au lăsat notițe cu pretenții mai obiective. Generalul Ioan Culcer (fostul comandant al Armatei I-a) analiza încă din 1918 cauzele dezastrului. De ce s-a prăbușit armata română la capătul unei campanii de trei luni și jumătate, sfârșind decimată și cu moralul scăzut, în agonia unei retrageri dezonorante? Pentru câțiva ani fost secretar general la Ministerul de Război din București, generalul Culcer știa ce înseamnă să fii presat de livrările comenzilor de armament venind din străinătate. Cercetările lui despre cauzele dezastrului s-au consemnat într-un șir de scrisori începute la 4 decembrie 1916 și isprăvite la 9 ianuarie 1917. În ochii lui Culcer, „vinovăția” rămânea colectivă. Capii guvernelor românești, în ciuda răspunderii, se degajaseră ușor de politica externă, fiind mulțumiți, atât ei cât și subalternii lor, că se află la putere. Guvernul avusese parte de evaluări optimiste asupra situației generale și a greutăților războiului în care voia să angajeze țara. Miniștrii nu studiaseră temeinic nimic și nici nu controlau serios organizarea armatei, pentru a-și da singuri seama de valoarea informațiilor care veneau din afară. Toți șefii de partide știau că nu suntem pregătiți pentru a intra într-o campanie atât de grea, dar cu toate acestea nu făceau nimic pentru a opri curentul intervenționist, format fără nicio bază, fără nicio judecată și mai ales în absolută necunoștință asupra situației generale din Europa. România trăise doi ani într-o stare de surescitare morală, de intrigi și de calomnii, până la intrarea ei în acțiune, timp în care abia dacă s-au completat numai o parte din numeroasele lipsuri pe care le avea armata. Rezumând situația, Culcer conchide că intrasem nepregătiți în război ținând seama de mijloacele de armament și de perfecționarea de care dispunea vrăjmașul contra căruia trebuia să luptăm⁵¹.

Alții mai optimiști, au văzut jumătatea plină a paharului, căutând să întărească poziția guvernului liberal. Politizarea analizei răspunderilor războiului conducea spre o idee salvatoare: justiția angajării noastre în război acoperea în mod necesar și conștient precaritatea pregătirii militare. Generalul Scarlat Panaitescu, un fost membru corespondent al Academiei Române, retras din armată în 1918 pentru cariera de profesor la Universitatea din Iași (conferențiar la secția de Geografie a

⁵⁰ Semnalăm aici lucrarea istoricului Petre Otu, *Generalul Dumitru Iliescu. Iluzia gloriei militare*, București, Editura Militară, 2025. O carte așteptată care nu încearcă să reabiliteze, dar nici să condamne istoriografic personajul. Un studiu documentat care atinge obiectiv și realist cariera militară a generalului Dumitru Iliescu.

⁵¹ Generalul I. Culcer, *Note și cugetări asupra campaniei din 1916. În special asupra operațiunilor Armatei I-a*, București, Tipografia Tribuna, 1918, p. 10 respectiv p. 51-53.

Facultății de Științe), s-a întrebat dacă am putea explica toate învinuirile aduse Germaniei numai prin voința kaiserului (împăratului) sau dacă „ura noastră” se justifica doar privind acțiunea nebunească a celor din anturajul lui? Iată și răspunsul: „Desigur că nu, căci în actele sociale de violență războaielor, găsim exprimarea întregii structuri morale a popoarelor”. Răspunderea eșecului militar nu putea apăsa numai pe umerii unei personalități sau a camarilei. Alăturându-și observațiile critice pregătirilor armatei române, generalul credea că dublarea oștirii n-a însemnat și subțierea calității. Chiar dacă acceptă că instrucția și educația de război nu prezintă la noi același nivel ca în armatele europene de primă ordine, cauzele eșecului trebuie văzute în sărăcia bugetului și a producției interne. Sforțările făcute de generațiile actuale îi apăreau mai mult decât lăudabile lui Panaitescu, fiindcă ele au permis națiunii să aducă la război o armată de o importanță apreciabilă. În privința înarmărilor, profesorul afirmă lacunar că se făcuse tot ce se putea face pentru o armată dublată ca efectiv față de cea a anului 1913⁵².

Găsim aici o abordare superficială care devenea șablonul analitic al explicațiilor celor ce ocultau și în anii interbelici cauzele reale care au prăbușit capacitatea combativă a armatei române. Generalul Alexandru Ioanițiu (la vremea războiului locotenent-colonel) a lucrat timp de șase ani în Serviciul Istoric al Armatei. Era o instituție angrenată într-un vast proiect de cercetare a efortului românesc de război. În anul 1928, Ioanițiu a publicat o carte valoroasă intitulată *Războiul României, 1916-1918*. Sunt două volume documentate, care au contribuit la dezvoltarea gândirii istorice militare românești. Referindu-se la înarmări, Ioanițiu se menține pe linia moderat apologetică, arătând succint doar că armata din 1916 era mult superioară în efective celei din 1913. Această creștere de efectiv nu dispunea de materialul de război necesar iar trupa nu era suficient instruită, încadrată și nu cunoștea metodele moderne de luptă. Având în față un adversar mai bine înarmat, soldatul român s-a adaptat la condiții inferioare de luptă și a suplinat cu prețul sacrificiului lipsa lui de pregătire materială⁵³. Cu toate că Ministerul de Război își asumase la rândul-i unele clarificări care justificau politica guvernărilor, cartea lui Ioanițiu apărea într-o perioadă când rivalitățile politice acaparaseră generali ai armatei și dezbinarea punea stăpânire pe relațiile amicale dintre foștii combatanți. O comisie formată din doi generali de divizie (Ioan Popovici; Cica Constantin) un vice-amiral în retragere (Vasile Ursianu), un președinte onorific la Curtea de Apel București (Nicolae Budișteanu) a primit la 3 decembrie 1923 însărcinarea de a studia amănunțit și documentat activitatea ministerului din perioada 1914-1916. Întrunită în clădirea Cercului Militar din București, comisia a început să strângă actele cu informații necesare de la direcțiile și diverse stabilimente din minister, de la depozite și unități, etc. Chestiunea înarmărilor a acaparat atenția de la primele ședințe. Direcția

⁵² General Scarlat Panaitescu, *Rolul României în războiul mondial*, București, Imprimeriile Independența, 1919, p. 3-4 și 11-12.

⁵³ Locotenent-colonel, Ioanițiu Alexandru, *războiul României 1916-1918*, vol I-II, ediție îngrijită de colonel (r) Florian Ciocan, colonel (ret.) Doru Pogoreanu, prefață de Petre Otu, Prospexi, 2025, Dorohoi, p. 55.

Armamentului din Ministerul de Război trimisese la 10 ianuarie 1924 grafice și tabele care arătau cantitatea de muniție și armament găsită în depozite începând cu luna ianuarie 1914; Serviciul Lichidărilor expediasă șapte tabele și un memoriu cu acte și cheltuieli (comenzile făcute și realizate la timp; statele cu întâzieri sau rezilieri în onorarea comenzilor; etc). Concluzia comisiei, în cifre și statistică, arată astfel: pentru efectivul de 378 de batalioane operative la care se ridica infanteria română la data mobilizării, armata dispunea de un număr de 373 636 arme Mannlicher model 1893. Pentru ca rezerva să fie asigurată cu puști moderne s-au comandat în Franța încă 288 102 carabine Lebel, sosite în țară după declararea războiului, împreună cu muniția de 108 milioane cartușe. La declararea războiului, România dispunea de numai 681 de mitraliere. Din importuri au ajuns în 1917 încă 3188 de mitraliere (opt piese pentru fiecare batalion). Artileria de câmp dispunea de 624 de tunuri de 75 mm, 120 de obuziere de câmp de 105 mm, plus 100 de mortiere de tranșee de 58 mm. Din Cetatea București s-a dispus scoaterea pieselor de 57 mm și a celor de 53 mm din turelele de la Focșani Nămolosa Galați (FNG), formându-se cu ele 55 de baterii a câte șase piese fiecare. La 1 ianuarie 1914, artileria grea nu avea decât două baterii. Cifrele confirmau așadar lipsurile importante de la începutul războiului. Din păcate, comisia manifestă interes puțin față de răspunderi. Vina pentru lipsuri a fost aruncată pe instabilitatea fabricilor străine și pe inconsecvența partenerilor externi care n-au livrat la timp cantitățile cerute. Industria autohtonă (puțină câtă era) fusese pusă intens la lucru, dar nu reușise să acopere necesitățile⁵⁴.

La șase ani după război, România învingătoare nu descoperise încă inovații pentru pierderile inutile de vieți omenești din pricina dotărilor armatei. Confesiunile neșlefuite ale combatanților conturau o viziune paralelă cu discursul oficialităților, o narațiune tragică, străbătută de miza experiențelor personale. Pe lângă versiunea instituțională a războiului, solemnă și eroică, subzistau confesiunile personale, care subliniau imaginea lipsurilor armatei (costurile usturătoare ale războiului, pierderile umane, distrugerile materiale etc.) și zădărnicia sacrificiului suprem. Memorialistica de război descoperă nefiltrată chipul unor oameni simpli, soldați obișnuiți cu precaritatea comunicării liderilor cu tratamentul violent aplicat de ofițeri, cu lipsa muniției și calitatea proastă a serviciilor armatei. Preotul N. V. Hodoroabă – de exemplu – însoțise regimentul 69 Infanterie și Brigada a 10-a Artilerie în calitate de confesor la război. A publicat la Iași în 1923 un volum de amintiri intitulat *Din războiul de reîntregire. Note și impresii din campanie*. Imaginea soldaților români apare deplorabilă:

„În apropiere de Titu ne ajung din urmă soldați din Reg. 69 partea sedentară. De trei săptămâni vin de la Dorohoi ca să ne completeze regimentul! N-au uniforme, îs ruți, cu haine de acasă, care cu cojoc, care cu suman, zobon, cu traistele în băț, de crezi că merg la târg și nicidecum la război”⁵⁵.

⁵⁴ Arhivele Militare Naționale Române, Pitești, fond Marele Stat Major-Informații, dosar nr. 301/1915, fila 16-20.

⁵⁵ Preotul N.V. Hodoroabă, *Din războiul de reîntregire. Note și impresii din campanie 1916-1918*, Iași, Tipografia H. Goldner, 1923.

Chestiunea lipsurilor armatei s-a dovedit un subiect incomod pentru narațiunea instituțională care a căutat să-l combată prin exaltarea episoadelor eroice de luptă⁵⁶. În versiunea oficială, eroismul implică evocarea triumfalistă a faptelor de arme și ilustrarea dovezilor de camaraderie, participarea neînfricată la luptă împotriva unui inamic redutabil. Contrastând cu această descriere exaltantă, povestirile alternative ale combatanților construiesc o confesiune a depresiei în care moartea eroului nu mai reprezintă nimic senzațional. Sacrificiul personal apare ca o fantomă a războiului. Pierderile de vieți se succed ca rezultat al unei fatalități la care contribuie din plin incompetența unor comandanți. Corpul ofițeresc nu a conștientizat din păcate cauza reală a înfrângerilor nici măcar în timpul refacerii armatei pentru renașterea din vara lui 1917. Ion F. Buricescu consemnează cu năduf cuvintele colonelului Velicu rostite pătimaș în fața ofițerilor de la centrul de instrucție Bacău:

„Soldatul nostru n-a fost la înălțimea chemării lui; aproape toate luptele s-au pierdut numai din pricina debandadelor produse în rândul unităților, desi planuri de luptă au fost bine înjghebate. Aceasta nu trebuie să se mai întâmple. Ofițerii să aibă limpede în mintea lor ce se așteaptă de la ei, fiindcă altfel vom cădea adânc în prăpastie”⁵⁷.

Discuția aprinsă s-a mutat repede în stradă. Unii ofițeri l-au dezaprobat imediat pe colonel. Buricescu a surprins vorbele unui camarad care invoca tocmai carențele înarmării:

„Se uită însă două pricini fundamentale ale înfrângerii noastre: întâi, că nu am avut armamentul potrivit timpurilor și al doilea, că am avut prea puțină armată. Dovezi numeroase nu e nevoie să fie aduse; gândiți-vă cei ce ați luptat, câte mitraliere lătrau în rândurile inamicului și câte la noi, câte tunuri bubuiau de la ei și câte răspundeau de la noi; gândiți-vă în sfârșit că un lanț de trăgători ai noștri era atacat de rânduri numeroase care veneau puzderie, unele după altele, de la inamic”⁵⁸.

Mai trebuie aici arătat că aprecierile ofițerilor străini au subliniat eroismul soldatului roman tocmai în contrast cu condițiile precare în care acesta luptă:

„Soldatul roman nu se plânge niciodată - consemna căpitanul aviator Paul Bléry – Este hrănit ca vai de lume, jalnic îmbrăcat, nu-i pasă nimănui de el din cauza nenorocirilor care s-au ținut lanț în acest război, și totuși n-am văzut pe

⁵⁶ Printr-un un ordin emis către unitățile aflate în subordine, Marele Stat Major a dispus la 28 martie 1920 culegerea de povestiri, note și însemnări ale soldaților care au participat la luptele eroice de pe front pentru a servi drept pildă generațiilor următoare. Arhivele Militare Naționale Române, Pitești, fond Marele Stat Major, dosar nr. 628/1920. Vezi ordinul 2288 emis pe data de 28/03/1920, fila 2.

⁵⁷ Ion F. Buricescu, *Pe margini de prăpastie. Însemnări din războiul pentru întregire*, Prosexi, Dorohoi, 2023, p. 97.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 99.

vreunul care să se lamenteze pentru soarta lui sau să reclame vreo ameliorare a acesteia. Este o sobrietate unică în lume. Are toate virtuțile, toată filosofia sănătoasă primitivă a țăranilor onești și curajoși din rasa lui care formează de altfel aproape totalitatea efectivelor de trupă. Este unul dintre soldații de prim rang ai lumii și s-ar putea face din el un soldat nemaipomenit”⁵⁹.

Fără să absolutizăm valoarea documentară a scriiturii memorialistice trebuie să admitem că au existat și în acei ani grei destule voci, dispute sau controverse angajând dotările armatei. Faptul că mulți ofițeri invocau chiar din anii războiului înarmarea deficitară printre cauzele majore ale înfrângerilor din 1916 nu poate fi ocultat de istoricii prezentului. Mutând accentul de la tabloul statisticii seci a cifrelor către registrul percepției umane descoperim că răspunderile războiului continuă să reprezinte astăzi un subiect rătăcit, o moștenire incomodă a răfuielilor postbelice, căreia încă nu i-am găsit încă, fără ură și părtinire, adevărata semnificație istoriografică.

⁵⁹ Paul Bléry, *În misiune în România. Anecdote de război și moravuri românești*, ediție îngrijită și traducere din limba franceză, studiu introductiv și note de Sorin Cristescu, București, Editura Corint, 2024, p. 109-110.

ABREVIERI

<i>AARMSI</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice
<i>AARMSL</i>	= Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare
<i>AARPAD</i>	= „Analele Academiei Române”, seria II, București, 1879-1916
<i>AA.SS.</i>	= <i>Acta Sanctorum</i> , ed. Bollandisti, III ^a edițiune, Parigi 1863-1870
<i>AB</i>	= Arhivele Basarabiei
<i>ACNSAS</i>	= Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
<i>AE</i>	= L'Année Epigraphique, Paris
<i>AIR</i>	= Arhiva Istorică a României
<i>AIAC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj
<i>AIIAI</i>	= Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>AIIC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Cluj
<i>AIINC</i>	= Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj
<i>AIIX</i>	= Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
<i>ALIL</i>	= Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară, Iași
<i>ALMA</i>	= <i>Archivum Latinitatis Medii Aevi</i> . Genève.
<i>AM</i>	= Arheologia Moldovei, Iași
<i>AMAE</i>	= Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
<i>AmAnthr</i>	= American Anthropologist, New Series, Published by Wiley on behalf of the American Anthropological Association
<i>AMM</i>	= Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
<i>AMMB</i>	= Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași
<i>AMN</i>	= Acta Musei Napocensis
<i>AMR</i>	= Arhivele Militare Române
<i>AMS</i>	= Anuarul Muzeului din Suceava
<i>ANB</i>	= Arhivele Naționale, București
<i>ANC</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANG</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Județean Galați
<i>ANI</i>	= Arhivele Naționale, Iași
<i>ANIC</i>	= Arhivele Naționale Istorice Centrale
<i>ANR-Cluj</i>	= Arhivele Naționale, Cluj-Napoca
<i>ANR-Sibiu</i>	= Arhivele Naționale, Sibiu
<i>ANRM</i>	= Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, Chișinău
<i>ANRW</i>	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin-New York
<i>ANSMB</i>	= Arhivele Naționale. Serviciul Municipiului București
<i>ANV</i>	= Arhivele Naționale, Vaslui
<i>AO</i>	= Arhivele Olteniei
<i>AP</i>	= Analele Putnei
<i>APH</i>	= Acta Poloniae Historica, Varșovia
<i>AqLeg</i>	= <i>Aquila Legionis. Cuadernos de Estudios sobre el Ejército Romano</i> , Salamanca
<i>AR</i>	= Arhiva Românească
<i>ArchM</i>	= Arhiva Moldaviae, Iași
<i>ArhGen</i>	= Arhiva Genealogică
„Arhiva”	= „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași
<i>ArhMold</i>	= Arheologia Moldovei

- ASRR = Arhiva Societății Române de Radiodifuziune
AȘUI = Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
ATS = Ancient Textile Series, Oxbow Books, Oxford și Oakville
AUAIC = Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
AUB = Analele Universității „București”
BA = *Biblioteca Ambrosiana*, Roma, Città Nuova Editrice
BAR = Biblioteca Academiei Române
BArchB = Bundesarchiv Berlin
BAR int. ser. = British Archaeological Reports, International Series
BBRF = Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCIR = Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI = Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BCU-Iași = Biblioteca Centrală Universitară, Iași
BE = Bulletin Epigraphique
BF = Byzantinische Forschungen, Amsterdam
BJ = Bonner Jahrbücher, Bonn
BMI = Buletinul Monumentelor Istorice
BMIM = București. Materiale de istorie și muzeografie
BNB = Biblioteca Națională București
BNJ = Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher
BOR = Biserica Ortodoxă Română
BS = Balkan Studies
BSNR = Buletinul Societății Numismatice Române
ByzSlav = Byzantinoslavica
CA = Cercetări arheologice
CAI = Caiete de Antropologie Istoriceă
CartNova = *La ciudad de Carthago Nova 3: La documentación epigráfica*, Murcia
CB = Cahiers balkaniques
CBI = *Der römische Weihebezirk von Osterburken. Corpus des griechischen und lateinischer Beneficiärer – Inschriften des Römischen Reiches*, Stuttgart
CC = Codrul Cosminului, Suceava (ambele serii)
CCAR = Cronica cercetărilor arheologice din România, CIMEC, București
CCh = *Corpus Christianorum*, Turnhout
CChSG = *Corpus Christianorum. Series Graeca*
CCSL = *Corpus Christianorum Series Latina*, Turnhout, Brepols
CDM = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat*, București, vol. I-V; supl. I.
CDȚR = *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, București, vol. II-VIII, 1974-2006
Chiron = Chiron: Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts, 1971
CI = Cercetări istorice (ambele serii)
CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin
CL = Cercetări literare
CLRE = *Consuls of the Later Roman Empire*, eds. R. S. Bagnall, A. Cameron, S. R. Schwartz, K. A. Worp, Atlanta, 1987
CN = Cercetări Numismatice
CNA = Cronica Numismatică și Arheologică, București
CSCO = *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, Louvain
CSEA = *Corpus Scriptorum Ecclesiae Aquileiensis*, Roma, Città Nuova Editrice
CSEL = *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Wien, De Gruyter
CSPAMI = Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Centrale, Pitești
CT = Columna lui Traian, București

- CTh* = *Codex Theodosianus*. Theodosiani, Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, I, edidit adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen, Hildesheim, 1970-1971
- Cv.L* = Convorbiri literare (ambele serii)
- „*Dacia*”, *N.S.* = Dacia. Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București
- DGAS* = Direcția Generală a Arhivelor Statului
- DI* = Diplomatarium Italicum
- DIR* = *Documente privind istoria României*
- DIRRI* = *Documente privind Istoria României. Războiul pentru Independență*
- DOP* = Dumbarton Oaks Papers
- DTN* = *Din trecutul nostru*, Chișinău
- DRH* = *Documenta Romaniae Historica*
- EB* = *Études Balkaniques*
- EBPB* = *Études byzantines et post-byzantines*
- EDCS* = *Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby* (<http://www.manfredclauss.de/>)
- EDR* = *Epigraphic Database Roma* (<http://www.edr-edr.it/default/index.php>)
- EpigrAnat* = Epigraphica Anatolica, Münster
- ERAsturias* = F. Diego Santos, *Epigrafiă Romana de Asturias*, Oviedo, 1959.
- EuGeSta* = *Journal of Gender Studies in Antiquity*
- Gerión* = Gerión. Revista de Historia Antigua, Madrid
- GB* = Glasul Bisericii
- GCS* = *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller*, Leipzig, Hinrichs, 1897-1969
- GLK* = *Grammatici Latini Keil*
- HEp* = *Hispania Epigraphica*, Madrid
- „*Hierasus*” = *Hierasus*. Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani
- HM* = Heraldica Moldaviae, Chișinău
- HU* = Historia Urbana, Sibiu
- HUI* = Historia Universitatis Iassiensis, Iași
- IDR* = *Inscripțiile din Dacia romană*, Bucurști-Paris
- IDRE* = *Inscriptions de la Dacie romaine. Inscriptions externes concernant l'histoire de la Dacie*, I-II, Bucarest, 1996, 2000
- IGLN* = *Inscriptions grecques et latines de Novae*, Bordeaux
- IGLR* = *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976
- ILLPecs* = *Instrumenta Inscripta Latina. Das römische Leben im Spiegel der Kleininschriften*, Pecs, 1991
- ILAlg* = *Inscriptions latines d'Algérie*, Paris
- ILB* = *Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones inter Oescum et Iatrum repertae*, Sofia, 1989
- ILD* = *Inscripții latine din Dacia*, București
- ILN* = *Inscriptions latines de Novae*, Poznan
- ILLPRON* = *Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertarum indices*, Berlin, 1986
- ILS* = *Inscriptiones Latinae Selectae*, 1892
- IMS* = *Inscriptiones Moesiae Superioris*, Belgrad
- IN* = „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași
- ISM* = *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine*, București, vol. I-III, 1983-1999
- JGO* = *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*
- JL* = Junimea literară
- JRS* = *The Journal of Roman studies*, London
- LR* = Limba română
- Lupa = *Ubi Erat Lupa* (<http://lupa.at/>)
- MA* = Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț

- MCA = Materiale și cercetări arheologice
 MEF = *Moldova în epoca feudalismului*, vol. I-XII, 1961-2012, Chișinău
 MEFRA = *Mélanges de l'École française de Rome: Antiquité*, Roma
 MGH = *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum auspiciis societatis aperiendis fontibus rerum Germanicarum medii aevi*, Berlin 1877-
 MI = Magazin istoric, București
 MIM = Materiale de istorie și muzeografie
 MM = Mitropolia Moldovei
 MMS = Mitropolia Moldovei și Sucevei
 MN = Muzeul Național, București
 MO = Mitropolia Olteniei
 MOF = Monitorul Oficial al României
 Navarro = M. Navarro Caballero, *Perfectissima femina. Femmes de l'élite dans l'Hispanie romaine*, Bordeaux, 2017.
 NBA = *Nuova Biblioteca Agostiniana*, Roma, Institutum Patristicum Augustinianum
 NDPAC = *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, I, A-E, 2e edizione, Marietti, 2006; III, P-Z, 2e edizione, Marietti, 2008
 NEH = Nouvelles études d'histoire
 OI = Opțiuni istoriografice, Iași
 OPEL = *Onomasticon provinciarum Europae latinarum*, vol. I-IV, Budapesta-Viena, 1994-2002
 PG = *Patrologiae cursus completus, Series Graeca*, ed. J.-P. Migne, Paris, 1886-1912
 PIR = *Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III*, editio altera, Berlin.
 PLRE = *Prosopography of the Later Roman Empire*, 3 vol., eds. A. H. M. Jones, J. R. Martindale, and J. Morris, Cambridge, 1971-1992
 RA = Revista arhivelor
 RBAR = Revista Bibliotecii Academiei Române, București
 RC = Revista catolică
 RdI = Revista de istorie
 REByz = Revue des Études Byzantines
 RER = Revue des études roumaines
 RESEE = Revue des études Sud-Est européennes
 RGI = Revista Generală a Învățământului
 RHP = *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit. I: Die Inschriften*, Viena
 RHSEE = Revue historique de Sud-Est européen
 RI = Revista istorică (ambele serii)
 RIAF = Revista pentru istorie, arheologie și filologie
 RIB = *Roman Inscriptions of Britain*, Londra
 RIM = Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău
 RIR = Revista istorică română, București
 RIS = Revista de istorie socială, Iași
 RITL = Revista de istorie și teorie literară
 RIU = *Die römischen Inschriften Ungarns*, Budapesta
 RJMH = The Romanian Journal of Modern History, Iași
 RM = Revista muzeelor
 RMD = *Roman Military Diplomas*, Londra
 RMM = *Römische Militärdiplome und Entlassungsurkunden in der Sammlung des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Mainz
 RMM-MIA = Revista muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă
 RMR = Revista Medicală Română
 RRH = Revue roumaine d'histoire

<i>RRHA</i>	= Revue roumaine de l'histoire de l'art
<i>RRHA-BA</i>	= Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux Arts
<i>RSIAB</i>	= Revista Societății istorice și arheologice bisericești, Chișinău
<i>Rsl</i>	= Romanoslavica
<i>SAHIR</i>	= Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae, București
<i>SAI</i>	= Studii și Articole de Istorie
<i>SANIC</i>	= Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale
<i>SCB</i>	= Studii și cercetări de bibliologie
<i>SCh</i>	= <i>Sources Chrétiennes</i> , Paris
<i>SCIA</i>	= Studii și cercetări de istoria artei
<i>SCIM</i>	= Studii și cercetări de istorie medie
<i>SCIV/SCIVA</i>	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
<i>SCN</i>	= Studii și Cercetări Numismatice, București
<i>SCȘI</i>	= Studii și cercetări științifice, Istorie
<i>SEER</i>	= The Slavonic and East European Review
<i>SHA</i>	= <i>Scriptores Historiae Augustae</i>
<i>SJAN</i>	= Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
<i>SMIC</i>	= Studii și materiale de istorie contemporană, București
<i>SMIM</i>	= Studii și materiale de istorie medie, București
<i>SMIMod</i>	= Studii și materiale de istorie modernă, București
<i>SOF</i>	= Südost-Forschungen, München
<i>ST</i>	= Studii Teologice, București
<i>StAntArh</i>	= <i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Iași
<i>T&MBYZ</i>	= <i>Travaux et Mémoires du Centre de recherches d'histoire et de civilisation byzantines</i>
<i>ThD</i>	= Thraco-Dacica, București
<i>TR</i>	= Transylvanian Review, Cluj-Napoca
<i>TV</i>	= Teologie și viața, Iași
<i>ZPE</i>	= Zeitschrift für Papyralogie und Epigraphik
<i>ZSL</i>	= Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde